

Summary

Grishyk V.K. Object and methods of the Ukrainian objective criminal law.
– Article.

There is no uniform approach to definition of a subject of the objective Ukrainian criminal law in the theory of the criminal law. More productive the position of those science officers which mark its double character stands out: both a regulation subject, and a protection subject. In the first case it is a question about regulative criminal legal relations, and in the second – about guarding the criminal legal relations.

Key words: objective criminal law, criminal legal relations.

УДК 343.2/7:[340/134(477)+343/9]

П.Л. Фріс

**СУЧАСНА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ПРАВОВОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ПОЛІТИКИ У СФЕРІ
БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ**

Перед тим, як безпосередньо аналізувати сучасну українську кримінально-правову політику вбачається необхідним коротко визначитись із її місцем у правовій політиці держави взагалі і політики у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема.

Якщо прийняти за основу відоме визначення політики, як загального напрямку, характеру діяльності держави, певного класу або політичної партії, то кримінально-правова політика повинна визначатись (звичайно на загальному рівні), як загальний напрямок, характер діяльності, держави, певного класу або політичної партії у сфері боротьби зі злочинністю за допомогою законодавства про кримінальну відповідальність. Звичайно, що таке визначення не розкриває характерологічних ознак кримінально-правової політики, її структури та т. ін., але для початку може бути прийняте за основу у якості базового. Це, по-перше.

По-друге. Кримінально-правова політика не є відокремленим елементом політики держави. Вона є складовим елементом більш глобальних явищ якими є правова політика держави у цілому і, зокрема, політика у сфері боротьби зі злочинністю. У відриві від них, аналіз кримінально-правової політики представляється безплідним.

Таким чином, у першу чергу, слід визначитись із питанням про стан розробки та закріплення правової політики в Україні взагалі. На превеликий жаль слід констатувати, що майже 19 років незалежності в нашій країні не було розроблено і затверджено, а ні доктрини, а ні концепції правової політики держави у зв'язку із чим реалізація правової політики в більшості нагадує відомий у фізиці “броунівський рух”. Взагалі, якщо проаналізувати спроби доктринального осмислення змісту правової політики як явища, то у вітчизняній правовій науці останніх років можна знайти незначну кількість праць

напрямку присвячених цій проблемі [1, 2, 3 та ін. Звичайно, що так чи інакше ця проблема аналізувалась у багатьох публікаціях]. Як наслідок в Україні на державному рівні не приймалось відповідної концепції правової політики¹. В ряді республік колишнього СРСР концепції правової політики приймаються та успішно втілюються у життя². Розробка такої концепції повинна стати важливим напрямком діяльності МЮ України, яке має ініціювати створення робочої групи, яка повинна визначити на доктринальному рівні ряд питань: засади, напрями, структуру та інші питання цієї політики. Важливим є узгодження національної правової політики із міжнародною правовою політикою на базі підписаних та ратифікованих Україною міжнародних договорів та угод.

Важливим структурним елементом концепції правової політики повинна стати концепція політики у сфері боротьби зі злочинністю³. Постійно підкреслюючи значимість такої боротьби, держава здійснює цю діяльність достатньо неконкретно. Свідчень цій тезі багато – це і тривале затягування прийняття Кримінального кодексу України (яка прийняла його чи не останньою серед республік бувшого СРСР), і неприйняття Кримінально-процесуального кодексу, і повне руйнування системи профілактики злочинності з неприйняттям (практично з 1995 р.) відповідного закону про профілактику злочинності та т. ін. Від розробки доктрини і концепції політики у сфері боротьби зі злочинністю буде залежати розробка доктрин і концепцій її складових – кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політик⁴.

Політика у сфері боротьби зі злочинністю повинна будуватись на загальних принципах, на яких повинна будуватись і вся правова політика України. До них належать: принцип демократизму (ст. 1 Конституції); принцип переваги прав і свобод людини (ст. 3 Конституції); принцип верховенства права (ст. 8 Конституції); принцип рівності громадян (ст.ст. 21 та 24 Конституції); принцип зворотної дії в часі (ст. 58 Конституції); принцип виключення подвійної

¹ Прийняття довгострокових планів законодавчої діяльності аж ніяк не можна віднести до такої концепції, до того ж з врахуванням їх невиконання.

² В Республіці Казахстан (див. Указ Президента Республіки Казахстан від 24 серпня 2009 року № 858 “О концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года”. (яка була прийнята внаслідок закінчення терміну дії попередньої концепції прийнятої у 2002 році на період до 2010 року) [4], або в Росії (див. Указ Президента Російської Федерації від 6 липня 1995 р. №6735 “О разработке концепции правовой реформы в Российской Федерации” [5]).

³ Використовуючи термін “боротьба зі злочинністю” ми в цій публікації не вступаємо в дискусію з тими, хто пропонує використовувати інші терміни “протидія”, “ліквідація” та т. ін. Це повинно бути предметом окремого детального аналізу.

⁴ До речі, до кінця залишається відкритим питання про структуру (складові) політики у сфері боротьби зі злочинністю. Спроби включити до її складу “криміналістичну політику”, “політику ОРД”, “судову політику”, “кримінально-охоронну”, “кримінально-каральну” та ін. вбачаються неконструктивними. Окрім того, само використання терміну “кримінальна політика”, незважаючи на тривалий строк застосування, є невідповідним, таким, що спотворює її мету. Власна позиція з цього приводу проаналізована в наших роботах [7, 8 та ін.].

відповідальності (ст. 61 Конституції); принцип законності та винної відповідальності (ст. 62 Конституції); принцип гуманізму.

Систему спеціальних принципів політики у сфері боротьби зі злочинністю утворюють: принцип науковості; принцип соціальної справедливості; принцип узгодженості функціонування складових системи боротьби зі злочинністю; принцип переваги запобігання злочинності; принцип економії репресії; принцип доцільності; принцип невідворотності відповідальності.

Завданням політики у сфері боротьби зі злочинністю є: досягнення за допомогою правових засобів зниження рівня злочинності в країні¹; забезпечення єдності складових політики у сфері боротьби зі злочинністю; забезпечення пріоритетності кримінологічної (профілактичної) політики перед іншими складовими політики у сфері боротьби зі злочинністю; забезпечення єдності національної і міжнародної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Політика у сфері боротьби зі злочинністю реалізується у наступних формах: у законотворчій діяльності; у правозастосуванні; у правовиконавчій діяльності; у міжнародно-правовій діяльності.

Кримінально-правова політика являє собою системоутворюючий елемент політики у сфері боротьби зі злочинністю оскільки визначає межі злочинного, а звідси і сферу функціонування інших складових. У цьому питанні категорично не можна погодитись із позицією Д.О. Балабанової, яка вважає, що кримінальний закон є “першоосновою кримінальної політики” [6, 22]. Така постановка питання фактично ставить його з “ніг на голову”. Не закон визначає політику, а навпаки він є результатом реалізації політики на рівні правотворчості. Такий підхід, слід зауважити, є загальноприйнятим у науці.

Слід зазначити, що кримінально-правова політика (з точки зору доктринального осмислення) найбільш розроблена складова оскільки є об'єктом дослідження вже більше 100 років. Однак, незважаючи на такий “поважний” вік і наявність значної кількості наукових розробок, на державному рівні, в нашій країні, кримінально-правова політика залишається неоформленою на рівні директивних документів. Внаслідок цього кримінально-правова політика часто реалізується достатньо хаотично, непослідовно. Як наслідок чисельні неузгодженості, колізії, пробіли та т. ін. Яскравим прикладом цього є законодавча діяльність Верховної Ради України V скликання. Лише за 2 роки її діяльності народними депутатами було внесено 36 законопроектів, які належать до сфери кримінально-правової політики. І це при тому, що, в країні діяв “новенький” Кримінальний кодекс, який ще не встигли повністю “обкатати”. Як наслідок з усіх внесених пропозицій прийнято було лише 8 (22%). З прийнятих: 3 закони належать до конвенціональних, 2 торкалися питань застосування амністії, перший був прийнятий внаслідок визнання неконституційними положень ст. 69 ч. 1 КК і лише 2 вносили зміни до норм Особливої частини КК. Залишені

¹ При цьому не слід ставити перед собою ефемерного завдання повної ліквідації злочинності. Це гасло було притаманно “кремлівським мрійникам” і надзвичайно далеким від реалій буття, а мета – від досягнення.

28 законопроектів було відхилено. При цьому їх аналіз свідчить, що усі вони були спрямовані на посилення кримінальної відповідальності.

Такий підхід законодавців дає підстави стверджувати, що розуміння основних принципів і напрямів вітчизняної кримінально-правової політики знаходиться у законодавчому корпусі на достатньо низькому рівні. Серед законодавців продовжує домінувати точка зору про те, що дієвим інструментом боротьби зі злочинністю є кримінально-правова репресія. Висновки вчених-криміналістів про помилковість такого підходу не сприймаються. До речі, слід зазначити, що і на доктринальному рівні достатньо глибоко досліджені проблеми криміналізації тоді як проблеми декриміналізації ще залишаються поза увагою дослідників.

Чинний Кримінальний кодекс надзвичайно переобтяжений (і продовжує переобтяжуватись). Єдиним шляхом виправлення ситуації є достатньо суттєва реформа законодавства про кримінальну відповідальність. Вбачається, що вона повинна здійснюватись у двох основних напрямках:

- запровадження інституту кримінального проступку і перевод ряду діянь з категорій злочинів у категорію кримінальних проступків, і
- уніфікація законодавства про кримінальну відповідальність¹.

Таким чином можна досягнути мети, яка сформульована вітчизняними криміналістами ще у 90-х роках ХХ ст. – створення невеликого, стабільного але жорсткого кримінального кодексу.

Створення законодавства про кримінальні проступки. В Україні ця ідея знайшла зримі нормативні рамки, у контексті реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України, схваленої рішенням РНБОУ від 15 лютого 2008 р. і введеної в дію Указом Президента України № 311/2008 від 08 квітня 2008 р. Чинний Кримінальний кодекс містить у собі значну кількість норм (статей, частин статей), які визначають кримінальну відповідальність за діяння, які по суті не є суспільно небезпечними, а є соціально-шкідливими. Вбачається, що до них належать ті, які передбачають можливість застосування покарання не тяжчого ніж 2 роки позбавлення волі.

Однак у першу чергу необхідно дати відповідь на ряд фундаментальних питань, що визначають місце створюваного нормативного акта в системі права.

Перше питання, на який необхідно дати відповідь, стосується форми створюваного нормативного акта. Концепція передбачає прийняття “Закону про кримінальні проступки”. Подібна форма відома світової законодавчої практики. Так, кримінальне законодавство Республіки Польщі цю групу деліктів ще з 1932 року визначає саме в законі який носить назву “Право про провини”. Це законодавство існує і донині (звичайно в новій редакції).

Другий варіант – виділення даної групи деліктів у виді самостійної книги (частини) діючого КК.

І, нарешті, третій варіант – прийняття самостійного Кодексу.

Природно, що кожний із запропонованих варіантів буде мати своїх прихильників і своїх супротивників.

¹ Робиться спроба проаналізувати підходи до основних напрямів сучасної кримінально-правової політики, що не виключає і інших її напрямів

Представляється, що для рішення цього питання, у першу чергу, слід на доктринальному рівні, визначитися з тим, що створюється – нова галузь права, чи йде мова про розширення об'єкта охорони, нормами вже існуючої галузі?

Якщо це нова, відособлена галузь системи права, що починає на новому рівні здійснювати охорону суспільних цінностей, які раніше знаходилися (або не знаходилися) під охороною інших галузей, то можна виділити її специфічний предмет, задачі, метод охорони і т. ін.

Якщо стати на позицію, що мова йде про подальший розвиток вже існуючої галузі права, то виникає питання – якої саме? Якщо кримінального, то потрібно констатувати проведення істотної криміналізації (що абсолютно не відповідає накресленій лінії вітчизняної кримінально-правової політики на гуманізацію, яка підтверджена відомим Законом від 15 квітня 2008 р.), якщо адміністративного права, то, як пояснити появу в сфері адміністративної відповідальності елементів властивому кримінальному праву?

Аргументом на користь того, що виникає нова галузь права, є, у першу чергу, самостійність об'єкта охорони. Ця самостійність визначається на підставі оцінки матеріальної ознаки – соціальної шкідливості діяння. Говорячи про цю відмінність, відзначимо, що ми будемо мати справу не із суспільно-небезпечними діяннями, а із соціально шкідливими, що відокремлює їх як від злочинів, так і від адміністративних проступків. Виділяючи категорію кримінальних проступків, український законодавець цим виділяє і новий об'єкт, що вимагає специфічної правової охорони. Цей об'єкт досить об'ємний і його охорона буде здійснюватися специфічними методами.

Фактично здійснюється кодифікація нового законодавства. При цьому можна з упевненістю прогнозувати і її подальший розвиток.

Наведені аргументи, свідчать на користь формування відособленої галузі системи права, одночасно дають підстави затверджувати про необхідність розробки його основного нормативного акта "Кодексу".

Уніфікація чинного законодавства про кримінальну відповідальність. Як загальновідомо, чинний КК України (Особлива частина) структурований за родовим об'єктом злочинного посягання. Однак такий підхід приводить до часто невиправданого дубляжу. Так, лише видів розкрадання у КК нараховується більше 10. Виникає питання – чим розкрадання власності шляхом крадіжки, грабіжу, розбою або шляхом зловживання службовим становищем (ст.ст. 185, 186, 187 191 КК) відрізняється від викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст.262 КК)? А чим відрізняється розбій з метою заволодіння будь-якою власністю (ст. 187 КК) від розбою з метою заволодіння, скажімо, наркотичними засобами (ст. 308 КК)? І тут і там фактично здійснюється посягання на власність, а відмінність полягає лише у предметі посягання. Існуюча структура призводить до невиправданого розширення Кримінального кодексу, до незрозумілих неузгодженостей у підходах до кримінальної відповідальності. Так, наприклад, (і це абсолютно зрозуміло), чинний КК встановлює кримінальну

відповідальність з моменту досягнення 14-річного віку за розбій (перераховуючи практично усі його види ст.ст. 187, частина третя статей 262, 308). При цьому з загального переліку з незрозумілих причин випадає ст. 312 КК, яка передбачає відповідальність за викрадення прекурсорів шляхом розбою. Встановлюючи відповідальність за розбої законодавець у першу чергу визначає суспільну небезпечність не предмету розкрадання, а діяння. Тому і виникає питання – чим розбій з метою викрадення наркотичних речовин більш тяжчий ніж розбій з метою викрадення прекурсорів. Чи не простіше було б у цілому встановити відповідальність за крадіжку, грабіж, розбій і не дробити їх. І таких можливостей є достатньо. Це слугувало би уніфікації законодавства про кримінальну відповідальність, дало би можливість зменшити законодавство про кримінальну відповідальність без проведення декриміналізації.

Література

1. Тацій В.Я. Проблеми формування правової політики в Україні // Вісник АПРН України. – 1994. – № 2. – С. 3-13.
2. Костицький М.В. Відновне правосуддя в контексті правової політики в Україні. <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/F597C9FC08117043C3256FC50049FEF4>
3. Селіванов В. Проблема методологічної обґрунтованості вітчизняного правознавства та юридичної практики // Право України. – 2008. – № 12. – 2009. – № 1.
4. http://www.akorda.kz/www/www_akorda_kz.nsf/sections?OpenForm&id_doc=37EE5D377A305331062576240078E2E6&lang=ru
5. <http://tomsk.gov.ru/ru/documents/?document=8225>
6. Балабанова Д.О. Співвідношення понять “кримінальна політика” та “кримінально-правова політика” // Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2009. – С. 22-23.
7. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: АТКА, 2005.
8. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. – Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут ЛьвДУВС, 2009.

Анотація

Фріс П.Л. Сучасна кримінально-правова політика в системі правової політики України та політики у сфері боротьби зі злочинністю. – Стаття.

Політика у сфері боротьби зі злочинністю повинна будуватись на загальних та спеціальних принципах, на яких повинна будуватись і вся правова політика України. Чинний Кримінальний кодекс надзвичайно переобтяжений і продовжує переобтяжуватись. Єдиним шляхом виправлення ситуації є достатньо суттєва реформа законодавства про кримінальну відповідальність, про що іде мова у статті.

Ключові слова: кримінальна політика, кримінальний кодекс.

Summary

Fris P.L. Modern criminal and legal policy in the system of legal policy of Ukraine and policy in the shere of fight against criminality. – Article.

The policy in sphere of struggle against criminality should be constructed on the general and special principles as well as all legal policy of Ukraine should be constructed on the same principles. The Criminal code is extremely overloaded and it also continues to be overloaded. The best way to correct such situation is the essential reform of the legislation of criminal liability.

Key words: criminal policy, criminal code.